

УДК 94 (477.831.86) : 61 «1918/1919»

**Андрій КОРОЛЬКО, Лев ДАВИБІДА
(Івано-Франківськ)****САНІТАРНО-ЕПІДЕМІЧНА СИТУАЦІЯ
НА ПОКУТТІ У РОКИ НАЦІОНАЛЬНО-
ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ ЗАХІДНИХ
УКРАЇНЦІВ 1918–1919 рр.**

У статті аналізується санітарно-епідемічна ситуація, що склалася на Покутті під час національно-визвольних змагань західних українців 1918–1919 рр. Автори з'ясовують витоки, передумови і причини загального занепаду санітарного стану, розглядають особливості та можливості тогочасного медичного обслуговування краю. Опрацювавши архівні матеріали, дослідники простежують ступінь поширення різноманітних інфекційних захворювань, відображають соціально-історичні причини і обставини виникнення епідемій на Покутті, висвітлюють процес боротьби з ними зі сторони місцевої влади.

Ключові слова: Галичина, Покуття, Західноукраїнська Народна Республіка, санітарний стан, інфекційне захворювання, епідемія.

Останнім часом у науковому середовищі дедалі більшої популярності набувають дослідження, виконані в рамках мікроісторії. Вони передбачають розгляд малих територій і популяцій минулого з метою вивчення повсякденного життя і ментальності «маленької людини» як ключа до розуміння тогочасних суспільних тенденцій. Цікавим з точки зору мікроісторії є Покуття – історико-етнографічна область, якій притаманні як унікальні місцеві особливості, так і загальні для Східної Галичини риси. Висновки, отримані в результаті дослідження історичних подій та явищ, які мали місце на Покутті у роки національно-визвольних змагань західних українців 1918–1919 рр., цілком придатні до екстраполяції щодо історії Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) в цілому. Такий підхід досить зручний при вивченні санітарно-епідеміологічної ситуації під час українсько-польської війни 1918–1919 рр., що є однією з найменш досліджених проблем соціальної історії України першої третини ХХ ст.

Довгий час різноманітні питання історії західноукраїнських земель періоду національно-визвольних змагань 1918–1919 рр. були своєрідним табу для дослідників, змушених слідувати офіційній радянській ідеології, з позицій якої ці події трактувалися як прояв «буржуазного націоналізму» і здебільшого замовчувалися. Так, у фундаментальній енциклопедичній колективній праці «Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область» нариси про районні центри, селища і села Коломийщини, Городенківщини, Снятинщини, Тлумаччини, Тисмениччини практично випускають із загальної історичної канви факти, які мали місце під час українсько-польського протистояння наприкінці

другого десятиліття ХХ ст.¹. Протягом існування Союзу Радянських Соціалістичних Республік спеціалізовані дослідження історико-географічного району Покуття не виходили за рамки етнографії. Зі здобуттям Україною незалежності у 1991 р. активізувалися історико-краєзнавчі наукові дослідження, спрямовані на повне і всебічне вивчення минулого покутського краю. Однак місцеві санітарно-гігієнічні відносини досі не потрапляли в поле зору науковців, за винятком праць Олени Сапіги, присвячених історії медичної служби Української Галицької Армії².

Мета нашої статті полягає у комплексному дослідженні санітарно-епідемічної ситуації, що склалася на Покутті під час національно-визвольних змагань західних українців 1918–1919 рр. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: шляхом аналізу архівних матеріалів охарактеризувати санітарний стан Покуття у період ЗУНР, з'ясувати його особливості, дослідити можливості доступу місцевих мешканців до кваліфікованої медичної допомоги, виявити причини масового поширення інфекційних захворювань, висвітлити процес боротьби уряду ЗУНР і місцевої влади з епідеміями.

Джерелом для вивчення проблеми слугують неопубліковані матеріали, що зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Це документи з фонду 3982 «Державний секретаріат внутрішніх справ Західно-Української Народної Республіки. Відділ санітарний», що містить докладні статистичні відомості про поширення епідемій в покутських повітах, вказівки і розпорядження органів державної влади у справі покращення санітарного стану в повітових містах і селах, переліки місцевого медичного персоналу тощо.

У ніч на 1 листопада 1918 р. стрілецькі частини, очолювані сотником Дмитром Вітовським (1877–1919), захопили всі важливі стратегічні державні і військові об'єкти Львова і передали державну владу до рук Української Національної Ради (УНРада) – політичного представницького органу українського народу в Австро-Угорській імперії, утвореного 18 жовтня 1918 р. Практично без збройної боротьби було встановлено українську владу на Покутті: Коломийському, Снятинському, Городенківському, Товмацькому (Тлумачькому) повітах³. 9 листопада 1918 р. УНРада створила Державний секретаріат – найвищий розпорядчий і виконавчий орган ЗУНР. Секретарем суспільного здоров'я було призначено відомого лікаря і політичного діяча Івана Куровця (1863–1931). 4 січня 1919 р. у новому уряді Державного секретаріату було скасовано Секретаріат санітарних справ, а натомість утворено санітарний відділ при Секретаріаті внутрішніх справ⁴.

Молода українська республіка повинна була в умовах війни з Польщею, яка почалася одразу ж 1

листопада 1918 р., опікуватися охороною здоров'я своїх громадян. Це було нелегкою справою, оскільки незадовільне соціально-економічне становище місцевого населення, до якого призвели виснажливі бойові дії під час Першої світової війни (1914–1918), негативно впливало на санітарно-епідемічну ситуацію регіону. Покуття у воєнні роки стало безперервною ареною бойових дій, фронт чотири рази проходив його територію⁵.

Війна катастрофічно вплинула на народне господарство. У Товмацькій повіті з 92439 моргів орної ріллі у 1918 р. спромоглися засіяти всього 31473 морги, тобто тільки третину. Крім того, на урожайність вплинули несприятливі погодні умови та епідемія грипу «іспанки», що не дозволило зібрати хороший урожай⁶. Такий стан справ прирікав людей якщо не на голод, то на недоїдання, а отже, ослаблення імунітету перед хворобами. Аналогічна картина спостерігалася й у інших повітах Покуття. Зважаючи на це, уряд ЗУНР змушений був просити допомоги у Наддніпрянській Україні. У березні 1919 р. з-за Збруча до Покуття і Гуцульщини надійшли 27 вагонів із харчами, щоправда 8 з них припало на військо⁷.

Також давали про себе знати інфляція та проблеми із житлом. Переконливим підтвердженням вищесказаного слугують слова полкового лікаря Андрія Бурачинського (1863–1941): «Довготриваюча світова війна, а не менше наша визвольна боротьба діймаюче порушила загальний стан здоров'я нашого населення. Лихе відживлення, дорожнеча, часто й брак поміщення під дахом з одної, а недостача лікарської помочі з другої сторони, потягла тисячі жертв смерті»⁸.

Важке санітарно-епідемічне становище вимагало від влади рішучих дій. Однак в умовах воєнної і політичної нестабільності нічого кращого як звернутися до австро-угорської системи обсадження території повітовими і окружними лікарями український уряд не міг. Залишилися в дії з невеликими поправками і старі імперські нормативи та приписи у сфері охорони здоров'я, що добре зарекомендували себе у минулому⁹. Відповідно до них головним медичним і санітарним урядником на місцевості ставав повітовий лікар, який міг мати у своєму підпорядкуванні кількох окружних. До його обов'язків входив контроль за діяльністю лікарень, місцевого медичного персоналу, ведення контролю за епідемічним станом, підбиття статистики захворювань і надсилання щомісячного звіту до центральних органів влади. На Коломиїщині обов'язки повітового лікаря виконував Володимир Кобринський¹⁰ (1858–1942), який також був повітовим лікарем в Печеніжині, на Городенківщині – Стефан Істеревич¹¹.

Ситуація із В. Кобринським, який працював головним лікарем одразу в двох повітах, була типовою. Кваліфікованих лікарів і молодшого медичного персоналу не вистачало не тільки на Покутті,

а й по всій Галичині. У великій мірі це було спричинено українсько-польською війною. Чимало медиків за національністю були поляками і відмовлялися від присяги і служби в новоутвореній українській республіці. Лікарі-українці в переважній більшості були залучені до військової служби в Галицькій армії (ГА). Ще наприкінці листопада 1918 р. було оприлюднено наказ для всіх українських медиків у віці до п'ятдесяти років зголоситися до Секретаріату військових справ¹².

Мобілізація обізнаних у медичній справі людей в умовах війни була необхідною, однак вона призвела до погіршення санітарного стану цивільного населення. На початку 1919 р. місто Делятин з околицею залишилися без лікарського нагляду, оскільки місцевий лікар, поляк Богданський¹³, не був практикуючим з огляду на вік і стан здоров'я. Тому коломийський повітовий комісар Іван Стрийський підтримав прохання міського комісара Гальянковського до Окружної команди ГА в Коломиї про звільнення в запас міського лікаря Александра Гарасовського, що відбував службу в тутешній запасній лікарні¹⁴. Пізніше, щоб якось компенсувати шкоду, завдану здоров'ю населення, шеф санітарної служби ГА полковник А. Бурачинський закликав військових лікарів в міру своїх можливостей надавати медичну допомогу цивільним, а вбогим – безоплатно. При цьому він слушно зазначив, що добрий стан здоров'я мирного населення є запорукою побороення пошесних недуг в армії¹⁵.

Ще одним прикладом нехтування здоров'ям цивільного населення на користь військових були реквізиції в аптеках. Відомості про них доходили до санітарного відділу Секретаріату внутрішніх справ з усіх куточків Галичини. В першу чергу вилучали матеріали для перев'язок, спирт та дезінфекційні засоби. Санітарний інспектор, лікар Амброзій Целевич доносив, що реквізиції проводяться у всіх аптеках по кілька разів¹⁶. До Державного секретаріату внутрішніх справ неодноразово доходили скарги аптекарів з Коломиї на дії військових, через які цивільні цілком позбавлені ліків. У відповідь на це 30 березня 1919 р. було видано тимчасову заборону на примусові вилучення лікарських засобів в аптеках по всій території ЗУНР¹⁷. Однак в умовах перманентних військових дій традиційні шляхи постачання сировини стали недоступними, а тому поповнення аптекарських запасів стало довготривалою і, в умовах небувалої інфляції, дорогою справою. Все це обмежувало доступ збіднілого населення Покуття до медичної допомоги.

Санітарно-гігієнічний стан покутських міст і сіл у цей час був просто жалюгідним. Навіть у Станіславові та його передмісті Княгинині, де після евакуації зі Львова отаборився уряд ЗУНР, порушувалися всі санітарні норми. «Санітаційні відносини у цих місцевостях є страшне, по вулицях повно болота, по підвір'ях лежать нечистоти, виходки занечиснені, калові ями переповнені, кирниці зле по-

чищені... Управа міста безсильна, бо не вистачає коней, возів, фірманів і людей для згортання болота і вивозу нечистот, також поповані (пошкоджені) дороги»¹⁸. Місця масового скупчення людей, зокрема залізничні вокзали, станції та вагони, відверто слугували розплідниками таких інфекційних недуг, як черевний і висипний тиф, туберкульоз, скарлатина, червінка (дизентерія)¹⁹.

Соціально-економічні проблеми та жахливі санітарно-гігієнічні умови, в яких проживало населення Покуття, призводили до епідемій інфекційних хвороб. Характеру епідемій тут час від часу набували грип «іспанка», червінка, туберкульоз, кашлюк, скарлатина, дифтерія, черевний та висипний тиф, трахома, короста, що охопила навіть місцеву інтелігенцію, різноманітні венеричні захворювання. Неабияк погіршували ситуацію низька самосвідомість і гігієнічна неосвіченість народних верств. Попри усі застереження і заборони селяни нехтували власною безпекою і відвідували масові зібрання (весілля, похорони і т. п.), а то й провідували хворих²⁰. Це змусило владу вдаватися до запровадження штрафних санкцій за порушення санітарних приписів. Розміри штрафу сягали від 100 до 5000 крон, за відсутності коштів міг також накладатися арешт терміном на 5?20 діб²¹.

Проте навіть такі жорсткі заходи в умовах браку дезінфекційних засобів не могли стримати темпів поширення інфекції. Лише в Городенківському повіті у березні 1919 р. висипним тифом заразилося 59 осіб у селі Ясенів, 6 – у Тишківцях, 4 – у Стрільчому, 12 – у Чернятині, 9 – у Глушкові, 15 – у Серафінцях і 17 – у Торговиці; загалом: 122 хворих²². Відвідування згаданих громад дорого обійшлося для виконуючого обов'язки місцевого повітового лікаря С. Істеревича, який теж занедужав тифом²³. На увесь повіт залишився тільки один ординуючий лікар, а тому статистичного звіту щодо захворюваності населення іншими заразними хворобами у березні 1919 р. складено не було, а це – ще кількадесят недужих.

Традиційно пік захворюваності на Покутті припав на весняний період 1919 р. Лише у березні пошесні недуги охопили 21 громаду Коломийського, Снятинського, Станиславівського і Товмацького повітів. Всього захворіло 794 людини, з них 575 – на висипний тиф, а решта – на черевний та на скарлатину. Під час епідемії померло 105 чоловік, причому майже половина (47) в Товмацькому повіті²⁴. У квітні 1919 р. вдалося побороти епідемії скарлатини і черевного тифу, натомість кількість жертв висипного подвоїлась. Сумарна кількість хворих на Покутті сягала 1465, а смертельних випадків було 210²⁵.

Рівні смертності тісно пов'язані з наявністю шпиталів та якістю їх фінансового і матеріального забезпечення в тому чи іншому повіті. Зокрема, висока смертність у Товмацькому повіті пояснювала відсутністю лічниці, яку почали будувати лише наприкінці березня 1919 р. Хворі цього пові-

ту, для яких необхідно була госпіталізація, спрямовувались на лікування до загального шпиталю в Станиславові²⁶. Натомість у Снятині шпиталь на 70-80 ліжкомісць існував ще до війни. В часі листопадового зриву він перейшов на баланс повітового державного комісаріату у Снятині, який виділив на утримання медичної інституції квоту у 6000 крон на місяць²⁷. Однак в умовах інфляції і всезростаючої дорожнечі згадана сума не могла покрити усі видатки і потреби лікарні, яка вже наприкінці березня 1919 р. опинилася під загрозою закриття. Ця обставина змусила керівника санітарного відділу І. Куровця просити Раду Державних секретарів збільшити місячний бюджет шпиталю до 10000 крон²⁸. Окрім Снятина загальні шпиталі існували ще у Коломиї²⁹ та Станиславові³⁰. Останній міг прийняти 120 хворих на стаціонарне лікування і обслуговував важкохворих як Станиславівського, так і Товмацького повітів.

Інтенсивні військові дії на українсько-польському фронті призвели до зростання кількості поранених і хворих вояків ГА. Польові госпіталі були переповнені, тому Начальна команда ГА організувала вивіз недужих військовослужбовців, в першу чергу таких, що потребували ізоляції, санітарними потягами до загальних, а також спеціальних військових шпиталів у тилу. У Станиславові було два таких госпіталі: комендантом першого був Осип Маланюк, а другого – Теофіль Бардах. Також у Коломиї знаходилися військовий венеричний та запасний шпиталі³¹. За погодженням з військовими та з огляду на брак цивільних лікарів тут могли лікуватися і представники мирного населення. Запасна лічниця в Коломиї також слугувала лікарнею для інтернованих поляків, які перебували у таборі для військовополонених у Косачеві. Всього від епідемії тифу тут померло 118 осіб, у документах яких міститься примітка «польський полонений в таборі для інтернованих на Косачеві»³².

Темпи поширення епідемії висипного тифу серед військових непокоїли Начальну команду ГА. Щоб врятувати боєздатність війська, в тилу створювались невеликі епідемічні лікувальні заклади в приміщеннях шкіл, гімназій, монастирів тощо. Заклад такого типу було закладено в Городенці. Для хворих виділили одну, спеціально обладнану кімнату, в приміщенні школи імені Святого Антонія, де могло поміститися щонайбільше 8 чоловік³³. Загальними проблемами практично для всіх згаданих шпиталів були нестача медичного персоналу, брак коштів та майже повна апровізація.

Уряд ЗУНР робив неодноразові спроби покращити санітарно-гігієнічний стан підвладних йому територій. З цією метою його представники досить вдало вели переговори із урядом Наддніпрянської України та австрійським товариством Червоного Хреста. Міжнародна організація Червоного Хреста у березні 1919 р. виділила на закупку медикаментів для Галичини 1 млн. крон³⁴, приблизно у цей

же час Наддніпрянщина асигнувала на боротьбу із пошестями 3 млн. гривень³⁵. У травні 1919 р. з Відня до Станиславова надійшли перші 4 вагони гуманітарної допомоги, але виявилось, що чимало одягу, шкіри і ниток зіпсовано, а медикаментів та дезінфекційних засобів взагалі не було. Лікарському персоналу, що прибув з Відня для боротьби з епідемією висипного тифу, на Покутті бракувало відповідної кваліфікації, а в переважній більшості це були пройдисвіти, які не мали жодного відношення до медицини і намагалися обманом здобути собі кошти³⁶.

Відбулися у сфері охорони здоров'я краю і позитивні зрушення: на Покутті вдалося подолати віспу. Протягом національно-визвольних змагань цю хворобу фіксували в даній місцевості лише у поодиноких випадках. Таких успіхів вдалося досягти завдяки своєчасній вакцинації населення краю. До прикладу, планове щеплення на Коломийщині мало відбутися в травні-червні 1919 р. Для цього повіт ще заздалегідь, у квітні 1919 р., поділили на 4 округи: 1) місто Коломию, де щеплення мав провести міський лікар; 2) Дятківці–П'ядики, в якому куратором виступав повітовий лікар В. Кобринський; 3) Сопів–Воскресінці, який очолив др. Блайхер, вільний практик з Коломиї; 4) Гвіздець–Фатівці, де щеплення мав провести др. Кіршен, вільний практик в Гвізді. Всього лише Коломийський повіт потребував для щеплення 6000 порцій коров'янки³⁷.

Також санітарний відділ Державного секретаріату внутрішніх справ наприкінці квітня 1919 р. розпочав боротьбу з епідемією висипного тифу у проблемному Товмачському повіті на Покутті, де смертність становила 18-20%. Заходами А. Целевича територію повіту було поділено на 5 санітарних округів, до яких представлено лікарів чи медиків. Для проведення дезінфекції і санітарного контролю набрали для вишколу відповідний персонал. Кожний округ повинен був володіти паровим дезінфектором, переобладнаним з польової кухні. На час його відсутності дезінфекцію одягу проводили в звичайній печі. Хорошим і надійним дезінфекційним засобом було вапно, яке тоді в чималій кількості можна було дістати на Товмаччині (Тлумаччині). Вапнярки були закладені в Нижневі, Локитках і Палагичах. Ключовою подією у справі подолання пошесних недуг став початок будівництва в Товмачі шпиталю з пральнею, лазнею і віддушівнею. Прогнозувалося, що епідемію тифу буде подолано на протязі 4-6 тижнів³⁸. Однак довести до кінця процес покращення санітарно-гігієнічного стану на місцях владі ЗУНР не вдалося, бо вже 23 травня 1919 р. румунський уряд висунув українській стороні ультимативну вимогу звільнити територію в межах трикутника Дністер–Нижнів–Ворохта, а наступного дня румунські війська розпочали вторгнення³⁹. До кінця травня 1919 р. Покуття опинилося в румунській окупації,

й українська влада втратила змогу впливати на санітарно-епідеміологічний стан даної місцевості⁴⁰.

Отже, Перша світова війна принесла значні руйнування Покуття, територією якого чотири рази проходив фронт. Значна частина населення станом на 1918–1919 рр. залишилася без майна, даху над головою та засобів до існування. Листопадовий зрив та надії на мирну відбудову краю у власній українській державі, які він породив, зазнали краху із втягненням ЗУНР у воєнні дії з ворожою польською стороною. Важкі соціально-економічні умови проживання тягнули за собою й інші проблеми, зокрема украї несприятливий санітарно-гігієнічний стан Покуття. Недоїдання, брак чистої білизни та відсутність особистої гігієни, якщо не гігієнічної свідомості загалом, були причиною ослаблення імунітету місцевих мешканців і, як наслідок, масового поширення інфекційних захворювань. Типовими захворюваннями того часу були скарлатина, червінка, туберкульоз, кашлюк, короста, черевний і висипний тифи. Останній у березні-квітні 1919 р. на Покутті характер епідемії з високою смертністю людей. Поширення пошестей спричиняла також нестача кваліфікованих лікарських кадрів та санітарного персоналу, оскільки українські лікарі були вимушені служити у війську, а поляки-лікарі не завжди погоджувалися працювати на користь чужої для них республіки. Додатковими факторами зростання захворюваності покутян були відсутність лікувальних і дезінфекційних засобів унаслідок численних реквізицій у місцевих аптеках, а також надзвичайно мала кількість медичних закладів для такої обширної території. Уряд ЗУНР докладав чималих зусиль, щоб нормалізувати санітарні відносини на Покутті: залучав іноземні інвестиції для боротьби з пошестями, проводив вакцинацію населення, надавав кошти на утримання і будівництво шпиталів, залучав до роботи лікарів на платній основі, проводив навчання молодшого медичного персоналу та дезінфекторів. Однак на заваді цих починань стали окупація Покутського краю румунськими військами та поразка в українсько-польській війні. Варто зазначити, що цілком самостійною і малозвіданою історичною проблемою є санітарний стан Покуття і Гуцульщини під румунською та польською владою, а отже існує перспектива подальших досліджень у цьому напрямку.

¹ Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область. – К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1971. – С. 173–197, 228–244, 273–345, 516–606.

² Сапіга О. Організація військових госпіталів Української Галицької Армії та їх матеріальне забезпечення (1918–1920 рр.) / О. Сапіга // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Історія / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка ; редкол.: М. Алексієвець, Л. Алексієвець, М. Бармак [та ін.]. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – Вип. 2. – С. 79–85.

³ Покуття. Історико-етнографічний нарис. – Львів : Манускрипт-Львів, 2010. – 456 с. – С. 155.

⁴ Західно-Українська народна республіка. 1918–1923. Уряди. Постаті / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича / За ред. Ярослава Ісаєвича ; упоряд. : Микола Литвин, Іван Патер, Ігор Соляр. – Львів. 2009. – 350 с. – С. 139–140.

⁵ Королько А. Покуття в роки Першої світової війни / А. Королько // Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2012. – Ч. 20–21. – С. 151–165. – С. 160; Королько А. Російська окупація Покуття в період Першої світової війни (1914–1917 рр.) / Андрій Королько // Питання історії України. Збірник наукових праць кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2012. – Т. 15. – С. 24–33. – С. 30.

⁶ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Том 3. Книга 1. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2005. 644 с. – С. 53.

⁷ Там само. – С. 82–83.

⁸ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3982 Державний секретаріат внутрішніх справ ЗУНР. – Оп. 1. – Спр. 8. Листування з Секретаріатом військових справ Західно-Української Народної Республіки про ревізію ліків, про боротьбу з антисанітарним станом в містах, про нестачу лікарів. – Арк. 9.

⁹ Там само. – Спр. 1. Витяги з Вістника державних законів та розпорядження санітарного відділу Секретаріата внутрішніх справ про боротьбу з заразними захворюваннями. – Арк. 1.

¹⁰ Там само. – Спр. 12 Листування з повітовими комісаріатами в Коломиї, Копичинцях, Калуші, Надвірній, Підгайцях, Печеніжині, Перемишлянах про поширення пошестних хвороб: черевного, висипного тифів, боротьба з ними та про санітарний стан повітів. – Арк. 25.

¹¹ Там само. – Спр. 13. Листування з повітовими комісаріатами в Радехові, Стрию, Станіславі, Самборі, Сокалі, Скалаті, Снятині про санітарний стан в повітах, асигнування грошей на боротьбу з епідеміями та заразними хворобами та про призначення лікарів на роботу до госпіталів. – Арк. 10.

¹² До лікарів-Українців // Діло. – 1918. – 21 листопада. – С. 4.

¹³ Свт. Делятин [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу:

¹⁴ ЦДАВО України. – Ф. 3982. – Оп. 1. – Спр. 11 Листування з повітовими комісаріатами в Богородчанах, Бережанах, Збаражі, Золочеві, Борщеві, Бродах, Бібрці. Долині, Делятині, Городенці, Дрогобичі, Жидачеві, Жовкві про санітарний стан повітів, про поширення епідемій та боротьбу з ними, про закупку медикаментів, про влаштування помешкань для госпіталів. – Арк. 43.

¹⁵ Там само. – Спр. 8. – Арк. 9.

¹⁶ Там само. – Спр. 5. Листування з секретаріатом внутрішніх справ про матеріальну допомогу госпіталів, закупку медикаментів, збільшення лікарів та взагалі медичного персоналу, про улаштування зручних помешкань для госпіталів. – Арк. 8.

¹⁷ Там само. – Спр. 8. – Арк. 8.

¹⁸ Там само. – Спр. 8. – Арк. 5.

¹⁹ Там само. – Спр. 7. Листування з секретаріатами шляхів Західно-Української Народної Республіки і дирекції залізниць Західно-Української Народної Республіки та податковим урядом в Станіславові про боротьбу з епідеміями черевного та сипного тифів. – Арк. 1.

²⁰ Там само. – Спр. 1. – Арк. 4.

²¹ Там само. – Арк. 5.

²² Там само. – Спр. 13. – Арк. 7.

²³ Там само. – арк. 16.

²⁴ Там само. – Спр. 2 Сводні звіти по Західно-Українській Народній Республіці про санітарний стан повітів. – Арк. 3–4.

²⁵ Там само. – Арк. 12–13.

²⁶ Там само. – Спр. 14. Звіти про санітарний стан в повітах: в Турці, Товмачі, Тернополі, Чорткові, Ходорові та листування з повітовими комісаріатами про епідемію тифу та боротьбу з нею. – Арк. 27.

²⁷ Там само. – Спр. 13. – Арк. 17.

²⁸ Там само. – Спр. 5. – Арк. 20.

²⁹ Сапіга О. Організація військових госпіталів ... – С. 80.

³⁰ ЦДАВО України. – Ф. 3982. – Оп. 1. – Спр. 15. Листування з госпіталями про одержання медикаментів та харчів для хворих, про надбавку платні медичному персоналу та списки співробітників персоналу. – Арк. 25.

³¹ Сапіга О. Організація військових госпіталів ... – С. 80.

³² Монолатій І. Коломия в європейській війні 1914–1918 років [Електронний ресурс]. / І. Монолатій. – 2009. – Режим доступу: <http://kolomyia.org/histpub/Monolatij-9.rar>

³³ Велигорський І. Організація військового шпиталю в Городенці / І. Велигорський // Літопис Червоної Калини. – 1938. – Ч. 4. – С. 11–12.

³⁴ ЦДАВО України. – Ф. 3982. – Оп. 1. – Спр. 4. Листування з українським посольством у Відні і Будапешті про боротьбу з епідемією тифу на території ЗУНР. – Арк. 25.

³⁵ Там само. – Спр. 10. Листування з повітовими комісаріатами про санітарний стан в повітах. Звітність повітів про наявність хворих. – Арк. 5.

³⁶ Там само. – Спр. 17. Листування з окремим лікарями про прийом їх на роботу та боротьбу з епідеміями, про закупку медикаментів та інше. – Арк. 13.

³⁷ Там само. – Спр. 12. – Арк. 3–5.

³⁸ Там само. – Спр. 14. – Арк. 27.

³⁹ Покуття. Історико-етнографічний нарис... – С. 167.

⁴⁰ Королько А. Румунська окупація Покуття у ході національно-визвольних змагань західних українців (травень-серпень 1919 р.) / Андрій Королько // Питання історії України. Збірник наукових праць / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, кафедра історії України. – Чернівці, 2011. – Т. 14. – С. 78–84.

*Андрій КОРОЛЬКО, Лев ДАВЫБИДА
(Івано-Франковск)*

САНИТАРНО-ЭПИДЕМИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ НА ПОКУТЬЕ В ГОДЫ НАЦИОНАЛЬНО- ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЫ ЗАПАДНЫХ УКРАИНЦЕВ 1918–1919 гг.

В статье анализируется санитарно-эпидемиологическая ситуация, сложившаяся на Покутье во время национально-освободительной борьбы западных украинцев 1918–1919 гг. Авторы выясняют истоки, предпосылки и причины общего упадка санитарного состояния, рассматривают особенности и возможности тогдашнего медицинского обслуживания. На базе исследования архивных материалов они просле-

живают степень распространения различных инфекционных заболеваний, отражают социально-исторические причины и обстоятельства возникновения эпидемий на Покутье, освещают борьбу местной власти с эпидемиями.

Ключевые слова: Галичина, Покутье, Западноукраинская Народная Республика, санитарное состояние, инфекционное заболевание, эпидемия.

Andriy KOROL'KO, Lev DAVYBIDA
(Ivano-Frankivsk)

**THE SANITARY AND EPIDEMICAL
SITUATION OF POKUTTYA DURING
THE NATIONAL LIBERATION STRUGGLE
OF WESTERN UKRAINIANS IN 1918–1919**

This article analyzes the sanitary and epidemiological situation of Pokuttya during the national liberation struggle of Western Ukrainians in 1918–1919. The authors find out the origins, background and reasons for the general decline of sanitary conditions, consider the features and opportunities of health care in this region. After examining archival materials they track the prevalence of various infectious diseases, reflect the social and historical causes and circumstances of epidemic diseases in Pokuttya, clarify the fight with epidemics of the local authorities.

Keywords: Galicia, Pokuttya, West Ukrainian National Republic, sanitary conditions, infectious disease, epidemic.

УДК 94(477) «1918/1920»

Олександр ДЕМЧУЧЕН
(Чернівці)

**ДО ПИТАННЯ ПРО ВСЕБІЧНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АРМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В ПЕРІОД
ДИРЕКТОРІЇ (1918–1920 рр.)**

У статті йдеться про організацію забезпечення Армії Української Народної Республіки в період Директорії (1918–1920 рр.) та діяльність відповідних органів, на які покладалося це завдання.

Ключові слова: Директорія, Армія Української Народної Республіки, забезпечення, постачання.

Однією з важливих проблем у військовій історії України доби Директорії є досвід забезпечення діяльності Української армії, який дає багато повчальних уроків для сучасного військового будівництва в нашій державі.

Дана тема знаходить часткове висвітлення у наукових працях сучасних вітчизняних дослідників, зокрема В. Капелюшного¹, С. Литвина², В. Вериги³, В. Довбні⁴, В. Задунайського⁵, М. Герасименка⁶,

М. Ковальчука⁷ та інших дослідників. В контексті розгляду окремих питань військового будівництва в означені роки вони торкаються і цього важливого напрямку. Проте спеціального дослідження присвяченого саме забезпеченню діяльності Армії УНР поки що не створено. Матеріали, що мають значення для вивчення порушеної теми, містяться у збірниках документів⁸.

Забезпечення бойової діяльності Української армії частково відображено у працях та споминах тих, хто зі зброєю у руках виборював державну незалежність України. Це насамперед українські військові керівники: М. Безручко⁹, О. Вишнівський¹⁰, Р. Дашкевич¹¹, М. Капустянський¹², М. Омелянович-Павленко¹³, О. Удовиченко¹⁴, Л. Шанковський¹⁵ та інші.

В опрацюванні даної теми автором використано архівні документи, що зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України¹⁶.

Мета цієї статті полягає у висвітленні організації забезпечення Армії УНР в період Директорії.

З приходом до влади державне та військове керівництво УНР відразу звернуло увагу на забезпечення українських військ. У військових частинах та установах створювалися відповідні органи, завданням яких і була організація забезпечення військових частин та з'єднань. За даними Л. Шанковського, в тилових установах та частинах перебувало близько половини Армії УНР. Органами інтендантської служби були корпусні, дивізійні та бригадні інтенданти. Їм підлягали інтендантські склади та обозні валки. Л. Шанковський зазначає, що контроль над видатками з одержуваних із скарбниці грошей та запасів здійснювали рахункові старшини. Армія мала великі обози¹⁷.

У роботі М. Безручка знаходимо відомості щодо організації постачання в Корпусі Січових Стрільців: «Органи постачання були сформовані на зразок російського корпусу. На його чолі стояв начальник постачання (корпусний інтендант) зі своїм управлінням, йому підлягали начальники постачань дивізійних. Полки та гарматні бригади мали полкове господарство теж на зразок російських». Всі запаси зброї, харчування й обмундирування возились у потягах. Ніяких магазинів чи місцевих складів спочатку не було. У вересні 1919 р. були засновані магазини в Проскурові. Склади в період боротьби від грудня 1918 р. до серпня 1919 р. були поповнені тими запасами зброї й обмундирування, а також і деякими харчовими продуктами зі складів Києва, Бердичева, Білої Церкви, Фастова та інших міст. З осені 1919 р. перейдено до використання місцевих засобів – шляхом заготівель. При повстанні були засновані свої майстерні – кравецька на 40 машин і шевська на 80–100 шевців. Отже, обмундирування та виряд для всіх родів зброї заготовлялись власними засобами.